

ФЕЛИКС КАНИЦ КАТО ЕТНОГРАФ И АРХЕОЛОГ

Димка Д. Иванова

Докторска програма „История на педагогиката и българското образование“

***Резюме:** Австро-Унгарският пътешественик Феликс Каниц е известен изследовател на Балканския полуостров. Той посвещава голяма част от времето си на изследване на българските земи. По време на своите общо осемнадест пътешествия, извършва множество географски, етнографски и археологически проучвания, които оставят важни следи в историята на всяка от тези науки. Феликс Каниц е дълбоко свързан с българския народ и винаги е подкрепял неговата борба за независимост.*

Ключови думи: Феликс Каниц, изследовател, пътешествия, пътешественик, етнограф, археолог

FELIX KANITZ THE ETHNOGRAPHER AND ARCHAEOLOGIST

Dimka D. Ivanova

***Abstract:** The Austro-Hungarian traveler Felix Kanitz was a famous explorer of the Balkan Peninsula. He dedicated a lot of his time to documenting the Bulgarian lands. During his eighteen journeys in total, he conducted research into geography, ethnography and archaeology, and made important contributions in the history of these sciences. Felix Kanits was deeply connected to the Bulgarian people and always supported them in their struggle for independence.*

Key words: Felix Kanitz, explorer, journeys, traveler, ethnographer, archaeologist

Каниц и България

Името на Феликс Каниц е известно и уважавано в България и за него и делото му са написани множество научни изследвания и приносът му към България е подобаващо оценен. Безспорни са неговите заслуги към картографирането и географското проучване на България. Съвсем заслужено е смятан за един от първите изследователи в областта на етнографията и археологията у нас.

За първи път Каниц стъпва в български земи през 1860 година, а за последен през 1883 година. Впечатленията и преживяванията му по време на тези пътешествия, запалват неутолимо любопитство към съдбата на нашия народ и го превръща във верен приятел и мъдър съветник, който остава такъв до края на живота си. Делото на Ф. Каниц е без аналог в българската история и признателността към делото му е жива

Научна дейност на Каниц

Три са основните полета на научна дейност на Феликс Каниц. На първо място това е географията, след това археологията и етнографията. Въпреки, че той не е географ, нито има подготовка и образование в областта на географията, неговите заслуги към тази наука са безспорни.

Каниц и археологията по българските земи

Другата голяма любов на Каниц е археологията. Той се занимава с археологическите паметници със същата отдаденост и грижа към детайла, със същата отговорност и стриктност, които проявява и в географските проучвания. Той отново няма професионална подготовка за това си занимание в началото на своята кариера, т.е. той не е археолог. Феликс Каниц, обаче притежавал всички предпоставки да стане отличен описвач на археологически находки, базирано на отличните му качества на художник и многостранната му ерудираност. А неговото нестихващо любопитство и интерес към непознатото, са качествата които го водят към нови и нови предизвикателства, както и неговото желание да открива нови области, които да описва и изследва. Към тези качества трябва да добавим и факта, че Каниц никога не се е колебал да се обръща за помощ към най-големите специалисти, в области на научното

познание, които той не е изучавал, например древни езици. Не напразно някои учени го наричат баща на сръбската и българска археология.

Още при първото си пътуване, Каниц прави важни археологични открития. На практика първата му научна студия от 1861 г. е била от археологически характер: „Римски находки в Сърбия“. Още при първото си посещение в България, той определя мястото, където е роден император Константин Велики – град Наисус, днешен Ниш. Той открива също и големия римски път между Морава, Дунав и Тимок, а между Рациария и Наисус е открил три станции и два огромни надписа.

Най-голям археологически интерес у Каниц предизвиква Никополис ад Иструм. Този град, основан от император Траян, е бил търсен до Дунав, заради името си. Каниц успял да намери този древен град до Великотърновското село Никюп. Той успял да намери надпис, доказващ че именно това е дълго търсения град Никополис ад Иструм. Той дори успява да установи, че „ад Иструм“, не означава, че е на Дунав, а че принадлежи към област, чийто главен град Никополис, се намира на Дунав.

Каниц е и първия, който описва първата българска столица Абоба (старото име на Плиска). Той е заведен там от някой си Исмаил имам, и там до една чешма открил три надписа на гръцки, единия от времето на император Тит, а другите два – колони, дълги по около два метра, от по-ново време. Тези надписи, сега се пазят в Националния Исторически Музей.

Във втори том на „Дунавска България и Балкана“, Каниц пише: „Ако у нас би излязла толкова обширна и добре запазена крепост, каквато е Абобската, тя би предизвикала необикновен интерес, и за кратко време щяха да излязат цял порой от археологически монографии. Но в понтийските страни, благодарение на турския режим, още не съществува необходимият интерес към остатъците от стари времена.“ (,Дунавска България и Балкана“, том II)

Каниц споменава за първи път и друга прабългарска забележителност – Мадара. Той пръв отбелязва съществуването на Мадарския конник. Той го сметнал за римски паметник, а надписа за латински.

Преслав е друго средище на старата българска култура, на което попада Каниц по време на своите обиколки из страната. Когато намира зидовете и няколко колони, той

казва че там трябва да се копае и изказва съжаление, че не са се постарали да запазят тези ценни археологически паметници. И в Търново Каниц търси паметниците на българското минало. Той подробно описва и рисува остатъците от българските църкви в района.

Каниц е бил толкова добросъвестен в проучванията си, че често се отклонявал от предвидения си маршрут, за да провери дори не особено интересни или достоверни факти и после съвестно да ги опише. Ето един подобен пример по време на едно от посещенията му във Видин : „Мехмед ефенди, наследник на живущия в старата римска крепост при Кула старотурски спахийски род, същевременно член на големия съвет във Видин и земевладелец във Флорентин, посети случайно по време на моето присъствие в 1864 г. това място. След като навършилият вече много години подозрителен потомък на еничерите прегледа изпитателно издадения ми от пашата буюрлду, който ми отваряше вратите, и се убеди, че нямам враждебни намерения срещу турцизма и неговата разкапана наследствена резиденция в Кула, той ми говори толкова много за някакъв забележителен гроб, отворен през 1857 г. близо до Флорентин, че го помолих да ме заведе на въпросното място. Поехме по тясна пешеходна пътека, завиваща на северозапад от пътя за Раковица, и стигнахме след известно търсене между царевичните ниви, до гроба. Беше в същото състояние, в което го бяха оставили след отварянето. Намерих яма, иззидана с неравномерни ломени камъни – всяка страна 2,84 м. дълга и 1,90 м. дълбока, в която според сведенията на Мехмед – лежали един до друг в една и съща посока три добре запазени скелета, единият имал пръстен с резбован камък и встрани глинено светилниче. Мехмед ефенди ми каза, че бил изпратил тези предмети, които биха могли да дадат пояснение за тук погребаните, на тогавашния губернатор на Ниш. Че гробовете произхождали, според Мехмед, от „латинските“, не беше меродавно, тъй като в страната обикновено наричаха с това име неизвестните останки и дори такива, от най-близкото минало. Структурата на зидарията и описаната форма на светилника ми дадоха основание да предположа, че се намирах наистина пред гробница от римско време.“ (Каниц, „Дунавска България и Балкана“, том I, стр. 106)

Истина е, че Каниц не е бил археолог по образование, но с постоянство и усилия да се самообразова той става такъв и ни завещава многобройните си свидетелства, описания и прекрасни рисунки на археологически обекти по нашите земи. С днешна дата някои от откритията и заключенията на Каниц се оспорват от съвременната

археологическа наука, но това не омаловажава стойността на многобройните извори открити и съхранени за науката под формата на данни, рисунки, сведения и разкази.

Заслуги на Каниц към етнографията в България

Етнографията е друга област, в която Каниц има успехи и заслуги. Той винаги се е стремил да бъде обективен и безпристрастен в оценките си. Воден от тези си чувства, той не премълчава недостатъците на българите, но и не пести похвалите си за тях. Той хвали изключително много работливостта на нашия народ, изтъква изключителните им способности като земеделци. Каниц дори изказва съждение, че земеделските си умения българите вероятно са наследили от основателите на българската държава, прабългарите, тъй като той не вижда подобни умения у съседните народи.

Занаятчийските способности на българите също удивяват Каниц. Той свидетелства, че освен художествен усет и дарба, у българите наблюдава и технически талант, тъй като те сами изработвали станове си, керамичните работилници и се удивява как използват силата на водата за нуждите си.

Каниц е изумен от уменията на българските майстори да строят мостове и големи сгради, без да имат подходящо образование за това. Във втория том на „Дунавска България и Балкана“ Каниц разказва, какво удивление е изпитал, когато е стоял пред мост с дванадесет отвора и широчина девет метра. Не по малко удивление изпитва той при срещата си със строителя на това удивително съоръжение. На външен вид той не се различавал от всеки друг най-обикновен българин. Въпреки това той съумява без почти никакво образование, камо ли специализирано такова, да построи хидротехническо съоръжение, което било гордост и за най-добрите техници, да не говорим за многобройните църкви, манастири и сгради построени от него.

В пътеписите му намираме множество подробности за бита на населението, описани с характерната за Каниц прецизност и безпристрастност. Ето една картина на населението на Видин и околията на „това изпаднало най-северно турско-българско“ заселничество на Дунава... На упадък и на фаталистичното представяне на влиянието на природните сили се натъкнахме и във всички останали мюсюлмански квартали. Само жалкият вид на татарската колония, приличаща на африканско поселище на кафри, съперничеше с тях. Едва в по-високо разположената българска част на града, възлизаща от стръмния ръб на терасата, си поех отново дъх. Наистина и тук на места се

намираат къщи, приличащи на пещерни жилища, но се виждат и много селски дворища, които показват значително благосъстояние. Във вътрешността на кметската къща покъщнината е богата и чиста – от полиците светят многобройни калайдисани, глинени и стъклени съдове, украсени с резба домашни предмети и т.н. Да не беше странното спартанско легло, човек би сметнал, че се намира в заможна швейцарска или тиролска къща. (Каниц, „Дунавска България и Балкана“, том I, стр.106)

Сетивата на Каниц са отворени за красотата на природата и той с наслада описва красивите картини, на които се натъква, като това описание на манастира Св. Троица на сръбско-българската граница, сгушен в клисурата на Витбол: „Не е лесно да си представим по-очарователно място за съзерцателен живот от това, построено на Св. Троица. Тихо и закътано е около черквичката и манастирската постройка, разположени в прикритието на гъста растителност, а хубавата гора задържа всеки неприятен шум от толкова далечно разстояние, че дори и съвсем светски настроената рожба човешка би могла тук да се вгълби по-лесно в себе си.“. Тази картина остро контрастира, в съзнанието на Каниц, с невежеството, което живее сред тази красива природа. „Както в манастира Св. Богородица, така и тук напразно бихме търсили някакъв белег на западно образование – например книги – в жилището на игумена.“ (Каниц, „Дунавска България и Балкана“, том I, стр. 151)

Заключение

Пътешествията на Каниц по нашите земи продължават близо 16 години. Той изминава стотици километри, събира информации от населението, прави описания и рисунки на множество български селища, съставя и чертае карти на върхове и местности, изучава етнографията, топонимията и старините от различни кътчета на страната и всичко това при изключително тежки условия на работа. Резултат от тези пътешествия са уникални трудове с исторически, етнографски и географски характер. Особено ценна е монографията на Каниц “Дунавска България и Балканът”, която е първи опит за представяне на България в образи. Невероятен гравьор и изключително прецизен картограф, с почти фотографска точност той рисува видяното, изработва картина на изминатите от него маршрути. Ф. Каниц пресича 18 пъти Стара планина, за да може подробно да опише земите между Дунав и Балкана, Розовата долина, Софийското поле и Черноморското крайбрежие.

Литература

Каниц, Феликс. „Дунавска България и Балкана“, том 1, Борина, София, 1995 г.

Каниц, Феликс. „Дунавска България и Балкана“, том 2, Борина, София, 1995 г.

Каниц, Феликс. „Дунавска България и Балкана“, том 3, Борина, София, 1995 г.

Каниц, Феликс Филип. Градът Ловеч от основаването му до освобождението му /
Феликс Филип Каниц ; Прев. от нем. П. Ив. Стоянов. - Ловеч, 1902

Каниц, Феликс Филип Емануел. Студии и статии, София, 2012.

ISBN 978-954-8931-47-2

Каниц, Феликс Филип Емануел. Феликс Каниц : 34 цветни акварела от България,
Албум-папка, София : Централна библиотека и научен архив на БАН, 2013.

ISBN 978-954-8854-16-0

Фехер, Геза. „Феликс Ф. Каниц – Живот, пътувания и научно дело“, 1936